

3 1761 07449421 2

Hamelius, Paul

De dood van Kain in de
Engelsche mysteriespelen van
Coventry

PR
1261
N62H36

DE DOOD VAN KAIN

IN DE

ENGELSCHER MYSTERIESPELEN VAN COVENTRY

DOOR

PAUL HAMELIUS

GENT

DRUKKERIJ C. ANNOOT-BRAECKMAN, AD. HOSTE, OPV.
GALGENBERGSTRAAT, 23

1903

PP
1261
N 62 H 30

DE DOOD VAN KAIN

in de Engelsche Mysteryspelen van Coventry,

door PAUL HAMELIUS.

Voor inlichtingen en bijstand van allen aard heb ik aan vele vrienden mijnen dank uit te spreken, maar vooral aan de H. H. Rabbijn Israël Levi te Parijs en aan Prof. Logeman te Gent. Zonder de welwillendheid van die twee heeren had deze kleine studie niet kunnen ontstaan.

I.

De meeste kristelijke kerken, behalve misschien de zoogeoemde Chiliasten, leeren dat de wereld in oorlog en vuur moet vergaan. Zoo beschrijft ook de skandinavische mythologie de vernieling der wereld als een grooten veldslag tussehen goden, reuzen en monsters en in vele bijzonderheden komt die beschrijving met die der Kristenen overeen.

Een reine, onschuldige god Balder, in wien enkele geleerden een beeld van Kristus gezien hebben, sterft door de hand des Boozen. Droefenis en schrik ontstaan onder de hemelbewoners, en na allerlei andere voorvallen barst de grootsche strijd van alle krachten los, die met de komst van Antichristus in de Apocalypse vergeleken werd en met den wereldbrand eindigt. Alles vergaat, om later weer in nieuwe heerlijkheid en reinheid te verrijzen.

Dit alles wordt in boeken en verhandelingen over Germaansche godenleer breedvoerig onderzocht. Maar voor zooveel wij weten heeft niemand op de niet minder treffende overeenkomst gewezen, die tussehen den dood van Balder en eene andere vernieling der wereld in de Joodsche en Kristelijke overlevering

bestaat, nl. den zondvloed. Wij gelooven eenen bastaardvorm tusschen het verhaal van den zondvloed en dat van den dood van Balder ontdekt te hebben. Dit is een kort tooneel van het vierde stuk der mysteriën van Coventry, door den uitgever *Noah's Flood*, of de zondvloed, getiteld (blz. 44-46).

Eerst geven wij eene vertaling van den tekst, daarna de argumenten, waarmee wij onze zienswijze staven.

De personen zijn : KAIN ; LAMETH, Noah's vader ⁽¹⁾, en EEN JONGELING, de leider van Lameth.

Noah is op het bevel van den Heer vertrokken, om de Arke te bouwen. Lameth komt onder leiding van een Jongeling op, en zegt :

LAMETH. Heel droef ben ik, en met goede reden, eilaas! ik zie nu niet, van ouderdom ben ik blind, blindheid doet mij in mijn verstand ijlen, het verlies van mijn gezicht bindt mij in smart. Toen ik kon zien, mocht er niemand ooit op heel het wereldrond mijnsgelijke als boogschutter vinden. Want nooit schoot ik op hert, haas noch hinde, of ze stierven, daaraan mag niemand twijfelen! Lameth, de goede boogschutter, was mijn naam overal. Als de beste boogschutter verspreidde zich altijd mijne faam. Getuige is mijn knaap, die zal het hier bestatigen, het doel, dat me gesteld werd, moest bloeden totter dood.

JONGELING. 't Is waar, meester, wat ge zegt, oprecht! want telkens gij uw boog gespannen in uw hand hadt, al was uw oogmerk een halve mijl breed geweest, ge hadt het wit getroffen, zelfs indien g'er dicht bij stondet.

LAMETH. Ik zou nooit eenig merk gemist hebben dat me gesteld was, terwijl ik kon zien en mijn klaar gezicht had. En nog, dunkt me, zou niemand beter schieten dan ik zou doen, was mijn hand juist gericht. Zie u naar een doel om, knaap, mijn boog zal ik vlugs spannen, en stel mijn hand effen om een dier te schieten; en ik wil wedden zijn dood te bewerken, het doel zal ik treffen, mijn leven daarop.

(1) Over de onderlinge betrekkingen der twee Lamechs in Genesis zie Lenormant. De dichter der Middel-Eeuwen hield ze waarschijnlijk voor een enkelen man.

JONGELING. Onder dien grooten struik ginder, meester, zie ik een dier, neem me spoedig uw hand en houd ze heel vast, nu is uw hand zoo effen als ze maar zijn kan, trek uw pijl op om dat dier te dooden.

LAMETH. Mijn boog zal ik wel met besten wil spannen, dezen breeden pijl schiet ik af om dit dier te doorsteken. Nu recht op dien struik om dat dier ginder te vernielen. Een scherp schot heb ik geschoten, ik zal het niet missen.

KAIN. Och ! och ! en eilaas, mijn hart is doorhoord. Met een breeden pijl ben ik dood en vermoord. Ik sterf hier op de plaats. Met dezen breeden pijl is mijn hart in tweeën gekloven.

LAMETH. Luister, knaap, kom, zeg me de waarheid oprecht, welke man is hij die hier zulke klachten aanheft ?

JONGELING. Kain hebt ge gedood, ik zeg het u rechtuit, met uw scherp schieten heeft hij zijn dood ontvangen.

LAMETH. Heb ik Kain gedood ? Och ! wat heb ik gedaan ? Gij stinkende lomperik, wat hebt ge uitgericht ? Gij zijt de schuld, dat ik hem zoo schielijk vermoordde, daarom zal ik u hier dooden, gij ontsnapt me niet.

Hier slaat Lameth met zijn boog den jongeling dood.

JONGELING. Och ! och ! ik sterf hier ! mijn dood wordt nu gezocht ! Die dief met zijn boog heeft mijn hersenen gebroken ! Geen hulp kan er zijn, mijn dood is gekomen, dood val ik hier neer, een vermoord man.

LAMETH. Och ? wat zal ik doen, onzalige, snoode ; God zal zich verschrikkelijk op mij wreken ; voor Kains dood zal ik zevenmaal⁽¹⁾ meer pijn lijden dan hij had die Abel vermoordde. Dezer twee mannen dood zal duur bekocht worden, op heel mijn geslacht zal God deze daad wreken, daarom wil ik bitter weenend van hier vluchten, en zoeken waar ik best mijn hoofd verberg.

Hier gaat Lameth af, en dadelijk komt Noah met zijn schip op.

(1) Dit overeenkomstig het Fransch mystère du Viel Testament, I blz 183, vers 4793 vlg. Volgens Genesis IV, 24 daarentegen moest de straf van Kains moordenaar 77 maal harder zijn, dan die van Kain.

Lezen wij dadelijk na dit tooneeltje, met zijn nogal platten toon en de eenvoudige dramatische kracht der Middel-Eeuwen, de ijslandsche Baldersage⁽¹⁾, die wij kort naar Golther samenvatten, dan worden wij dadelijk door de groote gelijkheid der twee gebeurtenissen getroffen. Gelijk het leven van Kain in den Bijbel door eene belofte van den Heer tegen moord beschermd was, zoo is het leven van Balder beschermd door eenen eed der heele schepping.

Balder had verontrustende droomen, en zei dit tot de andere goden. Zijne moeder Frigg deed alle dingen zweren, hem niet te schaden. Vuur, ijzer, water, ertsen en steenen, boomen en ziekten en dieren, vogelen en wormen moesten beloven, hem geen kwaad te doen. Zoo werd hij onkwetsbaar, en de andere goden schoten, sloegen en wierpen naar hem voor hun vermaak. De booze Loki, de duivel der Skandinaviërs, ontdekte, dat de mistel geen eed afgelegd had, en rukte hem uit. Hij legde hem in de hand van den blinden god Höder, en wees hem de richting aan, in welke hij werpen moest. Balder werd doorboord en viel dood neer. Dat was het grootste ongeluk voor goden en menschen. De goden stonden sprakeloos en konden geene hand verroeren, ze bezagen elkander en werden met gramschap en smart vervuld. Deze misdaad was de grootste, die Loki beging, hij werd onder wreede smarten geboeid, maar niettemin was Balders dood het voorteeken tot den ondergang der goden. Höder, wiens hand den mistel geworpen had, wordt niet gestraft.

II.

Tusschen de helden van deze sage en de personages van het Engelsch tooneel bestaat er weinig of geen overeenkomst. Het slachtoffer is aan den eenen kant een reine, onschuldige, met licht omstraalde god, van den anderen de sombere, plichtige aartsmoordenaar Kain. De snoevende meester en de vrijpostige

(1) Van andere vormen der Baldersage gewagen wij hier niet, omdat zij met ons Engelsch tooneel geene betrekking hebben. Zie hierover Niedner en Kauffmann.

knecht van het Engelsch mysteriespel komen in dramas der Middel-Eeuwen herhaaldelijk voor. In den spottenden dienaar zou men kunnen geneigd zijn eene navolging van den knecht te zoeken, die in vele Fransche mysteriën een blinden meester met zijnen spot vervolgt. Maar volgens vriendelijke mededeeling van den H. Gustave Cohen, die deze tooneelen onderzocht heeft, gelijkt het onderhoud tusschen Lameth en den jongeling niet op de woorden van de Fransche dramas. Het belachelijke pochen van Lameth op zijne behendigheid in het schieten is een gewoon verschijnsel in Engelsche mysteriën, waar de vorsten en helden meestal als onverdraaglijke snoevers optreden.

Al zijn dus de karakters in onze twee beschrijvingen van den moord door een blinde geheel verschillend, niettemin zijn de omstandigheden van den moord in de twee gevallen nagenoeg dezelfde. Vergelijken wij de twee reeksen van voorvallen, dan teekenen wij de volgende zes punten op, waarin zij overeenkomen :

1. Het leven van de twee slachtoffers is beschermd, dat van Kain door Gods bedreiging (Genesis IV, 15), dat van Balder door den eed der heele schepping.

2. Scherts en vroolijkheid gaau hunnen dood vooraf, en slaan schielijk in klachten en gramschap over ⁽¹⁾.

3. Zij worden door blinden vermoord, die den pijl afschieten zonder te weten wat zij doen.

4. De hand van den blinden schutter wordt geleid door een kwaadaardig schepsel.

5. Deze opstoker wordt gestraft. De schutter daarentegen wordt niet gestraft.

6. De dood van Kain en Balder is een voorteken van de vernieling der wereld, in het eerste geval door het water van den zondvloed, in het tweede door den brand der Götterdämmerung.

Niet alleen staan de twee gebeurtenissen in dezelfde betrekking tot den ondergang der wereld, maar dezelfde zedelijke

(1) Dat Lamech Kain doodde, terwijl hij tot zijn vermaak pijlen afschoot, staat volgens Grünbaum (bz. 72) ook bij Eutychius vermeld.

vraag wordt in beide vertellingen opgeworpen, nl. of de verantwoordelijkheid voor eene slechte handeling moet vallen op den uitvoerder, die een blind werktuig, zonder kwade bedoeling, geweest is, ofwel op den opstoker, die willens en wetens de hand van een anderen gebruikt heeft, om zijne gruweldaad te volbrengen. Van dit standpunt bezien, verschijnt de Baldersage als veel doelmatiger en logischer dan het wilde, zwak gemotiveerde Engelsche tooneel. Nochtans schijnt die zedelijke of juridische kwestie naar de verantwoordelijkheid van den blinde geen oorspronkelijk of wezenlijk bestanddeel der Germaansche sage te zijn⁽¹⁾. Zij wordt allerduidelijkst opgeworpen in een derde legende van denzelfden aard.

Het is de legende van den Heil. Longinus, opgenomen in de Engelsche mysteriespelen van Towneley (XXIII, Kruisiging), waar de beulen de lenden van Kristus met een speer laten doorboren door een blinden ridder Longeus, die niet zonder weerstand gehoorzaamt.

« Laat mij niets doen wat ik niet weet », roept hij voor de gruweldaad uit, en dadelijk daarna worden zijn oogen ziende en hij smeekt Jesus zich zijner te ontfermen, omdat andere menschen hem zijn hart zijns onwetens deden doorsteken. (bz. 276.) De twijfel nopens de verantwoordelijkheid voor een onbewuste misdaad bestond dus niet alleen in het oud Germaansch recht, maar ook in het kristelijk geweten der Middeleeuwen.

En de vraag werd in de drie gevallen verschillend opgelost. Volgens de zedelijke begrippen van het Oude Testament moet de eerste moord van Lameth op hem en zijn nageslacht gewroken worden, terwijl de jongeling dadelijk het loon van zijn baldadigheid ontvangt. In de Baldersage wordt de plichtigheid van Loki erkend en gestraft, die van zijn blind werktuig blijft twijfelachtig. De onbewuste misdaad van den H. Longinus daarentegen is door berouw en bekeering gevolgd, en hij heeft een eereplaats in den Roomschen kalender ontvangen⁽²⁾. Deze

(1) Kauffmann bz. 55-56.

(2) Zie Acta Sanctorum, onder 15 Maart, Longinus Miles, niet Longinus Centurio, gelijk sommigen schrijven.

legende straalt van kristelijke barmhartigheid en liefde, terwijl de harde straf van Lameth met de onverbiddelijke strengheid der Oude Wet strookt, en de Baldersage het verward rechtsgevoel onzer barbaarsehe voorouders afspiegelt.

Overigens is de vergelijking dezer drie overleveringen aangaande de misdaad van den blinde alleen interessant, omdat zij drie verschillende trappen der zedelijke ontwikkeling ter aanschouwing brengt. Over den oorsprong en de wederzijdsche betrekkingen der legenden zelve bewijst zij niets.

III.

Van waar nu komt ons Engelsch tooneel van Lameth en den jongeling? Men vermoedt algemeen in de Coventry mysteriën eenen Franschen invloed, en inderdaad vinden wij in een Fransch mysteriespel ook een Lameth, die vóór den zondvloed eenen dubbelen moord begaat. Hij verschijnt in het achtste stuk van het *Mystère du Viel Testament*, getiteld: *De Lameth qui tua Caïn*. In het Fransch-stuk nu is de moord van Kain geheel toevallig, en de plaats van den kwaadaardigen jongeling, die in het Coventry-spel de rol van den Loki der Baldersage speelt, wordt door een onschuldig kind, Tubalkain, den zoon van Lameth, ingenomen. De dubbele moord wordt op de volgende wijze vertoond: Lameth heeft de veelwijverij tegen het verbod van Adam ingevoerd, en tengevolge van zijne uitspattingen is hij blind geworden. Zijn jongste zoonje Tubalkain wordt hem als leider op de jacht meegegeven, en draagt zijn boog. Het kind ziet een struik beven, waarin Kain, die sedert den vloek onophoudend siddert, verscholen is (1) en vermoedt, dat er een dier in zit. Het richt den pijl van zijn vader naar dit vermeend wild, en Kain wordt doodgeschoten. In zijne gramschap over dien moord slaat de blinde Lameth het knaapje met

(1) Het beven is dus hier het teeken, waarmee de Heer volgens Gen IV, 15 Kain bij de vervloeking geteekerd heeft. Volgens Hebreuwsche bronnen beefde de aarde overal, waar Kain verscheen. Grünbaum, 71.

zijn boog dood. Dan wordt hij met schrik voor de gevolgen van zijn gruweldaad vervuld.

Hier gebeurt dus de eerste moord, die van Kain, zonder de minste kwaadwillige bedoeling, zoowel van den blinde als van zijn leider, het toeval alleen, of de Voorzienigheid, de eigenlijke held der mysteriën, is er de schuld van, en op Lameth weegt eene heel andere zonde, die der wulpschheid, die de oorzaak van zijn blindheid is, en de tweede moord, die van zijn leider. Beide trekken ontbreken in de Baldersage geheel en al, zoodat de onloochenbare betrekking, die tusschen het Engelsche tooneel en die sage bestond, hier verdwijnt.

Klimmen wij verder op in de overlevering aangaande den dood van Kain, dan komen wij tot Comestor, uit wiens *Historia scholastica* de dichters der mysteriën rechtstreeks of onrechtstreeks geput hebben. Comestor vertelt in zijn XXVIII^{ste} hoofdstuk :

« Lamech was de zevende na Adam en de slechtste, omdat hij eerst de veelwijverij invoerde, en dus echtbreuk tegen de wet van God en de natuur en tegen Gods bevel pleegde. Want in het begin der schepping had één man maar ééne vrouw, gelijk God het door Adams mond geboden had : twee menschen zullen één in vleesch zijn. Maar Lamech nam twee vrouwen, Ada en Sella.... Volgens Josephus kende Lamech in zijn wijsheid de goddelijke dingen, hij zag Kain een gewone straf ondergaan, maar voorspelde aan zijne vrouwen, dat hemzelf een grootere straf te wachten stond, omdat ik, zei hij, *een man verslegen heb, mij ter wonde, en een jongeling mij ter buyle* (1). Lamech was een boogschutter, en met de jaren beviel hem eene zwakheid der oogen. Een jongeling diende hem als leider als hij op jacht ging.... Toevallig doodde hij Kain onder het kreupelhout, daar hij hem voor een wild dier hield, en zijn

(1) Genesis IV, 23-24 Deze Nederlandsche vertaling staat in de uitgaaf voor Luthersche gemeenten der Augsburgsche Confessie. Amsterdam Lindenberg 1702. Anders eene Fransche vertaling : *Je tueraí un homme, moi étant blessé; même un jeune homme, moi étant meurtri*. Er bestaat hier eene moeilijkheid, die door Lenormant, I, 186-189, besproken wordt.

pijl naar den raad van den jongeling richtte. Toen hij vernam, wie de man was, dien hij gedood had, nl. Kain, sloeg hij in zijn gramschap den jongeling met zijn boog dood. Dus had hij Kain *hem ter wonde*, en de jongeling *hem ter buyle* (1) gedood. Ofwel hij had beiden *zichzelven ter wonde en ter buyle*, dat beteekent, tot zijn verdoemenis gedood. En daarom was de zonde van Kain zevenmaal gestraft, gelijk wij zegden, maar de zijne zeven en zeventigmaal. En zeven afstammelingen van Lameth stierven in den zondvloed. »

Zoo wordt de dubbele moord door Comestor verteld. Onder dezen vorm vertoont de geschiedenis van *Lamech* (niet meer Lameth, gelijk in de Fransche en Engelsche dramas) even weinig overeenkomst met de Baldersage als in het *Mystère du Viel Testament*. Zij wordt nu rechtstreeks met den tekst der Genesis in verband gebracht, waar de twee slachtoffers niet genoemd, maar alleen als *man* en *jongeling*, in plaats van Kain en Tubalkain aangeduid worden. Door den dubbelen moord laadt Lamech den zwaarsten vloek op zijn hoofd; hij wordt de allerslechtste der Kainieten of nakomelingen van Kain. Hij doodt, gelijk deze, niet alleen zijn broeder, maar zijn voorzaat, uit wiens lenden hij het leven ontvangen heeft, en tevens zijn eigen kind. Hij vernielt zijn voor- en nageslacht, gelijk hij de goddelijke wet der monogamie overtreden had, en slaat dus de hand aan alle heilige banden der familie. Hij staat tusschen Kain en den zondvloed als de voornaamste vertegenwoordiger der zonde, wier overhandnemen de gramschap des Heeren en den eersten ondergang der wereld veroorzaakt. Ook groote misdaden van lateren tijd werden aan den invloed van Kains nakomelingschap toegeschreven. De ridders, die na het verraad van Judas uittrekken om Kristus gevangen te nemen, worden b. v. door Pilatus aangesproken als hoofsche keizers (*curtes kasers*) van het ras van Kain (2).

Volgens het *Mystère du Viel Testament* en de semitische sagen, die wij uit Grünbaum kennen, moesten de nakomelingen

(1) Dat beteekent : zonder bloed te storten.

(2) Towneley Plays XX, Conspiracy, p. 221.

van Seth (*kinderen Gods*, Genesis, VI, 2) zich van de Kainieten (*dochters der menschen*, Ibid.) gesecheiden houden, maar uit wulpschheid verbonden zij zich met deze, en hunne plichtige liefde werd met den zondvloed gestraft. Deze straf wordt ons, volgens de begrippen van het Oude Testament, niet als eene persoonlijke boete van Lamech geschilderd; zij treft geheel zijn nageslacht. Lamech verschijnt, tegenover zijn deugdzamen zoon Noah, als de grootste zondaar vóór den zondvloed, als een Kain, wiens plichtigheid ten top gestegen is. De gradatie der boosheid in de wereld van Adam tot den zondvloed is als volgt: de zonde van Adam = 1, die van Kain = 7, die van Lamech = 77. Dit is in de door Grünbaum opgetelde semitische bronnen en in het Fransch mysteriespel veel duidelijker dan bij Comestor, waar het tweede slachtoffer niet bepaald als Lamechs zoon aangeduid wordt. Van den anderen kant wordt de plichtigheid van Lamech in de semitische bronnen nauwelijks verminderd door de omstandigheid, dat de dubbele moord er geheel toevallig gebeurt. De leider van den blinde wordt er niet opzettelijk, maar geheel onvrijwillig gedood. « In zijn wanhoop sloeg Lamech de handen tegen elkander; ongelukkiglijk trof hij zijn zoon, die dood neerzakte » (1).

IV.

Uit dit vluchtig overzicht van enkele der voornaamste bronnen van het Engelsche tooneel van Lameth blijkt dat dit tooneel oorspronkelijk niets met de Baldersage gemeens had, en dat de onloochenbare gelijkheid tusschen beiden eerst in den loop der Middeleeuwen moet ontstaan zijn. Oorspronkelijk bestonden er maar weinig punten van overeenkomst. Een moord door een blinde op een slachtoffer begaan, wiens leven door een heiligen eed beschermd was, en wiens dood den ondergang der wereld moest na zich slepen. Zoodra deze gelijkheid bespeurd werd, werd de Lamechsage veranderd, totdat, door de toevoeging van den kwaadwilligen opstoker en het opwerpen der

(1) Grünbaum, blz. 71.

zedelijke of juridische vraag naar de verantwoordelijkheid, de veel grootere overeenkomst ontstond, die wij in het mysterie-spel van Coventry, en elders nergens bespeuren.

De scherpzinnigheid der door de scholastiek geoeffende geesten der Middeleeuwsche klerken, die deze eerste gelijkheid der verhalen tot het onderzoek van een zedelijk twistpunt gebruikt had, vond er ook genoeg in, de tweede gelijkheid, die tussehen de sage van Lamech en de legende van den H. Longinus, te doen uitkomen, om het verschil tussehen onverbiddelijke Hebreuwsche rechtvaardigheid en Kristelijke vergeving en liefde te vertoonen. Gelijk op zekere oude kruisen van het noordwesten van Engeland ⁽¹⁾ werd de Germaansche overlevering met de Joodsche en Kristelijke in het tooneel van Coventry verbonden en tot eene nieuwe eenheid versmolten.

Wij vermoeden, dat er ook in de mysteriën van York een dergelijke invloed der Germaansche godenleer te bespeuren is. In het XVI^{de} stuk pocht koning Herodes op zijn grootheid, schoonheid en macht, en beroemt zich, dat hij op drijvende wolken rijdt. De toon van zijne redevoering is geheel mythologisch, en de beschrijving, die hij van zichzelf geeft, doet aan de hemel- en windgoden van den Germaanschen Olympus denken.

AANGEHAALDE WERKEN.

- LUDUS COVENTRIAE, ed. Halliwell. Londen, Shakespeare Society, 1841.
YORK PLAYS, ed. L. T. Smith. Oxford, 885.
TOWNREY PLAYS, ed. G. England. Londen, Early English Text Society, 1857.
LE MISTÈRE DU VIEL TESTAMENT, ed. J. de Rothschild. Société des Anciens Textes français. Paris 1878-1891.
COM. STOR: *Historia scholastica*. Bazel, 1486.
GRÜNBAUM: *Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde*. Leiden, 1893.
KAUFFMANN: *Balders, Mythos und Sage*. Strasburg, 1902.
NIEDNER: *Balders Tod, Zs. f. d. Altertum*. 41 Bd. Berlijn, 1837.
DÖHRING: *Kastors und Balders Tod*. Archiv für Religionswissenschaft. 5. Bd. Leipzig, 1902.
GOLTHER: *Handbuch der germanischen Mythologie*. Leipzig, 1895.
DUVAU: *Mythologie figurée de l'Edda*. Journal des Savants, sept. 1901.
LENORMANT: *Les origines de l'histoire*, 2e uitg. Parijs, 1850.

(1) Duvau.

(Overdruk van *Volkkunde*, uitg. AD. HOSTE, te Gent.)

J.D. 5-7

PR Hamelius, Paul
1261 De dood van Kain in de
N62H36 Engelsche mysteriespelen van
Coventry

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 15 07 04 025 8